

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 december Tanulmány

Révész Sándor: Van-e pokol a poklon túl?

Nincs igazság a Földön.

Ezt több ezer éve tudjuk. Azt viszont csak néhány évtizede, hogy a Földön túl sincs. Nemrég zárult le az a több mint kétezer éves kísérlet, hogy megtaláljuk a Földön túl azt az igazságot, melyet a Földön nem lelünk. Ez a kísérlet volt a pokol története. (Georges Minois: A pokol története, Budapest, 2012, Atlantis, ford. Sujtó László, 604 o.)

Ez a történet véget ért. A Földön túli igazságszolgáltatás kilátása mint számottevő társadalmi hatóerő – legalábbis az európai keresztény kultúrkörben – megszűnt. A földi létben büntetlen bűnök bűnösei örökös földöntúli büntetés helyett ma már örökös büntetlenségre számíthatnak. A büntetlen bűnök áldozatai pedig az elégtételnek, az igazság helyreállításának végleges elmaradására. Igazságérzetük kielégülésének lehetetlenségére.

Isten kiszállt az igazságszolgáltatásból. Az igazságszolgáltatás végérvényesen emberi dolog lett. Tehát végérvényesen gyarló. A tökéletlensége szükségszerű. Tökéletlenségének adott mértéke viszont nem szükségszerű. És ami az igazság érvényesülésére igaz, az igaz létünk valamennyi alapproblémájára.

Bármily távoli a két témakör, ismét onnan kell elindulnunk, ahonnan Kornai János kapitalizmusról szóló könyve kapcsán elindultunk: „Élünk egy világban, melyben drámai alapproblémákkal találkozunk. Az ember mindig ilyen világban élt, ha visszanezünk a történelemben, nem látunk benne olyan korszakot, amely ne ilyen lenne. Mi több: ne lenne még inkább ilyen, mint európai jelenünk. Ezeket a drámai problémákat értékfogalmaink szerint azonosítjuk, az értékeink pedig valamilyen ideált testesítenek meg. Az emberi világ tehát mindig drámaian problematikus, súlyosan tökéletlen. Az értékeink pedig mindig ideálisak. A kettő közötti feszültséget évezredek át valaminő ideális világ létezésének tételezése oldotta fel. Valamilyen múltbéli aranykor-mitoszé vagy/és valamilyen túlvilágé. Ezekkel a tételezésekkel ma is sokan élnek, de a plurális világi állam közéletében ezek már nem lehetnek igazodási pontok.”

Az egyik legfontosabb igazodási pont tűnt el a pokollal. A pokol a 20. század végére evidenciából fölhagyott kísérlet lett. A nagy nyugat-európai országokban végzett felmérések szerint a megkérdezetteknek már csak ötöde-hetede hisz benne. Az Istenben hívőknek is csupán harmada-ötöde. (572. o.) „Teletömték a fejünket a pokollal, a purgatóriummal meg mindennel... Most pedig szót sem ejtenek róla, nyilván azért, mert nem léteznek. A pokol? Nem is tudom, hogy létezik-e még... Pokol? Nem, ma már nincs ilyen: az emberek nem akarnak hinni a pokolban. Jól átverték minket ezzel az egésszel.” Így beszéltek istenfélelemben felnőtt parasztok eldugott breton falvakban már negyven évvel ezelőtt is. (571. o.)

A kommunikációs teret a pokollal betöltő félelempasztoráció története legkésőbb a második vatikáni zsinattal végleg lezárult. „Nyilvánvalóan egyetlen ember sem tudhatja, hogy részesült-e

valaki ebben a balsorsban. Egyedül Isten tudja, kik ezek az emberek, illetve, hogy vannak-e ilyenek egyáltalán.” (560. o.) Ezt írja az elkárhozottakról 1967-ben a katolikus hitet bemutató hivatalos vatikáni kiadvány, miután évszázadokon keresztül hirdették, hogy kevesen vannak a kárhozattól megmenekülő kiválasztottak, a földi emberek nagy részére kárhozat vár. Azóta „a túlvilági poklot a teljes csend burka veszi körül”. (562. o.)

Georges Minois az École normale supérieure diplomájával a CV-jében egy bretagne-i középiskolában tanított történelmet és földrajzot, amíg öt évvel ezelőtt nyugdíjba nem vonult. Nem tudom, hogy Bretagne-ban miként terhelik a középiskolai tanárokat, de Minois a wikipédián látható bibliográfiája szerint mindenestre évtizedek óta évente megír és kiad egy, ha nem két könyvet az Annales iskola szellemében. A pokol történetét, mely most fordult le magyarra, húsz évvel ezelőtt írta meg. A tanár úr hatalmas anyagot dolgoz fel nagy szorgalommal és jó tollal. A történet fordulatait igen plasztikusan tárja elénk, rengeteg megragadó, érzékletes idézettel, melyeket a kiadó szemünk tortúráztatása végett 8 pontos betűkkel szedettet. Gyanítom, hogy a szaktörténészek inkább az ismeretterjesztő művek, mintsem a mértékadó szakmunkák között tartják számon ezt a könyvet. A szerző az elsődleges forrásokat nem az eredeti, ókori nyelveken olvassa, ami a szaktörténészek exkluzív köréből bizonyára kizárja őt, de ez minket, érdeklődő laikusokat nem kell zavarjon. A történet tanulságait elemző záró rész viszont meglehetősen szűkös és lapos. Azzal a rátarti ambícióval írom ezt a dolgozatot, hogy ebben a könyvben összefogott remek matéria jóval messzebb is elvihet, mint ameddig a szerző eljutott.

A pokol, azaz a tökéletes és totális igazságszolgáltatás kísérlete rész-kísérlet. Annak a kísérletnek a része, hogy a tökéletlen földi világgal tökéletes túlvilágot állítsanak szembe. Ehhez tökéletes Isten kell. Olyan lény, mely teljes és egyetemes, tehát egyetlen, s nem egy néphez, hanem az emberiség egészéhez kötődik. A többistenhit istenei, a plurális isteni társadalom szereplői szükségképpen részlegesek, tökéletlenek, s a világuk, az alviláguk sem lehet más. A földi tökéletlenség égi leküzdésének kísérlete tehát az egyistenhittel kezdődik és végződik. Azt a jó másfél ezer évet fogja át, amelyben az egyistenhit a társadalmi lét szellemi kerete.

A legősibb alvilágok mindenkit befogadtak. Nem szolgáltak jutalmazásra, büntetésre, földi igazságtalanságok kiegyenlítésére. Sőt. Leképeződtek bennük a földi egyenlőtlenségek, és minél jobban gondoskodtak a Földön a halottról, annál jobb dolga volt neki az alvilágban. És fordítva. Ezek az alvilágok kellemetlen helyek voltak. A földi lét valamilyen lefokozott formában, fantomizálva, csökkentett üzemmódban folytatódott bennük. Az alvilággal nem állt szemben fölső világ, valamiféle mennyország. Ha volt ilyen, csak Istenek laktak bennük, mint az Olümposzon.

A halál után is a földi igazságszolgáltatás érvényesült. Az istenek a földi létben büntették meg a bűnöket, s a büntetés letöltését lehetett folytatni a halál után is, ha nem sikerült elnyerni az istenek bocsánatát. A földön kellett elérni a büntetlenül elhalálozottak megbüntetését is. Ezért például a babiloni hódítók mindig gondosan feldúlták az elfoglalt városok temetőit és szétszabdalták a halottakat, hogy a legyőzöttek sorsa elérje őket a túlvilágon is.

Azt az alvilágot, melyben el kell számolni a földi tetteinkkel, Európa a hellenizmus korában kapja

keleti, mindenekelőtt perzsa-pártus importból. Ebből az importcsomagból származik a szűz anyától született Megváltó gondolata is.

A népet sújtó kollektív büntetés és az egyéni büntetés is fokozatosan válik el egymástól, s ezeket a fokozatokat szépen végig lehet követni a zsidóság kereszténység előtti történetében, az Ótestamentum különböző korú könyveiben.

Az a pokol, melyben a kárhozottak már szörnyű tortúrákon mennek keresztül egyéni bűneikre való tekintettel, keleti kultúrákban születik, mindenekelőtt Egyiptomban, Perzsiában. Az ott kitalált szörnyűséges kínszenvedések motívumai áramlanak át a zsidó-keresztény kultúrába. Ám ami ott megszületik, az csak ideiglenes pokol. Nem válik az örök rend részévé. Éppen ellenkezőleg. Arra szolgál, hogy véglegesen megsemmisítse vagy a szenvedés által megtisztítsa azokat a bűnösöket, akik az erkölcsi, társadalmi rendet veszélyeztetik. A rendkívül bonyolult indiai poklok is ideiglenesek. A föld alatti pokolból vagy a reinkarnáció által vissza a földi pokolba vagy a végleges megsemmisülésbe, a Nirvánába vezet az út. A Zarathusztra által alapított mazdaizmusban a szűztől született megváltó egyesíti a lelkek birodalmát, elhozza a Jó végleges győzelmét, fölszámolja a poklot és a kárhozatot. Épp az ellenkezőjét teszi tehát, mint a keresztények megváltója, aki az utolsó ítélet napján véglegesíti a megosztottságot, végleg szétválasztja az üdvözültek és az elkárhozottak világát.

A hellenizmus korában szétválik a filozófiai és a népi pokol, de ekkor még mindkettő ideiglenes. A filozófiai poklot Platón alapítja meg, és a (neo)platonisták fejlesztik tovább. A filozófiai pokol a társadalmi önreflexió szellemi igényéből következik. A halál után el kell következnie a lezárult élet értékelésének, vagyis az ítéletnek, s ebből következnie kell egy olyan önreflexió folyamatnak, amely a lelkeket felkészíti arra, hogy múltuktól megtisztulva újra testet öltsenek. A népi pokol az átélhető, megragadható, az érzéseket mozgósító, a lelki, zsigeri késztetések kielégülését szolgáló pokolbéli életképek világa. Ennek első nagy, teljességre törő leírása, melynek motívumkincséből a következő századok pokolképzetei épülnek, Vergilius Aeneise.

Miközben a Krisztus előtti fél évezredben elterjedtek az ideiglenes poklok képzetei, melyekben a bűnös lelkek megtisztulnak és az igazság helyreáll, kidolgozódott a pokol tagadásának hagyománya is. A halál utáni lét lehetőségét tagadta Konfuciusz, a túlvilági büntetés, a pokol lehetőségét, értelmét tagadta Szókratészől Arisztotelészen, Hérakleitoszon, Demokritoszon át Lucretiusig, Marcus Aureliusig, Ciceróig, a sztoikusokig és az epikureusokig sok-sok filozófus és filozófiai irányzat. Megjelenik az a 19–20. században majd nagy erővel visszatérő gondolat is, hogy a pokol maga az e világi élet. A halál utáni igazságtételt, a poklot tagadó szkepticista, epikureus irányzatok a Prédikátor könyvével még az Ótestamentumba is betörtek. A zsidó hitvilág a túlvilág kérdésében a kereszténység megjelenésének idejére egymástól szélsőségesen eltérő irányzatokra bomlott a halál utáni létet kategorikusan tagadó szaduceusoktól a farizeusokon keresztül az ellenkező végletet képviselő esszenusokig, s ebből a széthasadó zsidó hagyományból a kereszténység és a „pogány” szkepticizmus irányába egyaránt vezetett út.

A pokol történetének az áttekintése arra is jó, hogy a zsidó–keresztény kultúrkörre, tradícióra való jelenbéli hivatkozások antiszekuláris, antiglobalista, anti-multikulturális célzatai

lelepleződjének. Egyrészt: az a motívumvilág és azok az alapproblémák, alapsémák, alapfunkciók, melyek a túlvilági léthez és a pokolhoz kötődnek, globálisak, a zsidó–keresztény kultúrkör önállósága igencsak viszonylagos. Másrészt: a túlvilág és főleg a pokol tagadásának európai gyökerei is meglehetősen erősek és messzire nyúlnak vissza.

Péter és Pál semmit, az evangelisták és általában az Újszövetség nagyon keveset mond a pokolról. A pokol képzete a környezet, a terjedő keleti kultuszok, különféle „szekták”, általában a világvége-hangulat, az eszkatologikus szorongás hatására erősödik meg, jelentős részben apokrif iratok nyomán. Az egész zsidó világban ekkor, a zsidó nép végleges vereségének és szétszórásának időszakában gyökeresedik meg a pokol eszméje. Az apokrif apokalipszisok kidolgozzák a keresztény népi pokol képzeteit, a hellenista műveltségű keresztény apologéták pedig az ésszerűsített filozófiai poklot.

A népi pokol burjánzó képzeteiben elszabadul a szadista fantázia. Az alávetett, a földi örömtől jelentős részben megfosztott, önmegtagadásra, örömtelen életre, szigorú erkölcsi parancsok követésére kényszerített, lealázott, frusztrált, a vad keresztényüldözéseknek kiszolgáltatott kisemberek „szabad folyást engednek a gonoszokkal szembeni indulataiknak”, a pokol fiktív szadizmusában élük ki elfojtott agreszszivitásukat és szexualitásukat. (147. o.) A magasan művelt egyházatyák pedig igyekeznek ezt az elszabadult poklot rendezetté, ésszerűvé, funkcionálissá, mérsékeltté – a hellenista értelmiség számára szalonképessé tenni.

A multikulturális szellemi élet központjában, a kozmopolita Alexandriában dolgozza ki Alexandriai Kelemen és Órigenész a népi pokol ellenpólusát, melyben a pokol tüze jelképes tűz, a szenvedések lelki jellegűek, és Isten a lelki fájdalommal, a lelkifurdalással is kizárólag azért büntet, hogy a bűnösök megjavuljanak, hiszen a bosszú távol áll tőle. Órigenész kidolgozta a mazdaizmus keresztény változatát, mely szerint a rossz egész világa felszámolja önmagát, beleolvad a jó princípiumába, végül tehát mindenki üdvözülni fog. A 4. század végén, a keresztény államvallás történetének kezdetén a keresztény gondolkodók többsége ideiglenes és a fizikai szenvedéstől mentes pokolban gondolkodott.

Ez a pokolkép azonban nem felelt meg sem a rohamosan terjedő kereszténység népi tömegeinek, sem a széthulló Római Birodalom területén kialakuló totalitárius államalakulatoknak s az azokat ösztönző, megtorlásra és megfélemlítésre épülő, szélsőségesen szigorú e világi büntető gyakorlatnak. Ezért aztán a pokolról való hivatalos egyházi tanítást kialakító 6. századi zsinatok a legszigorúbb pokolfelfogást rögzítették le. Azt, amiben a szenvedés fizikai jellegű, mértéke extrém, és nem ér véget soha.

A „puha pokol” mögött álló hellenisztikus kultúra eltűnik, és hosszú időre kiesik a közemlékezetből. Európa „barbarizálódik”, a vad erőszak, kegyetlenség és önkényes, szétaprózott, személyfüggő „igazságszolgáltatás” uralkodik benne. Az egyház főhatalommá válik, a keresztény kommunikáció a hatalomgyakorlás része lesz, a pokollal való fenyegetés pedig általános politikai eszközzé válik a néppel szemben éppúgy, mint az eliten belüli hatalmi harcokban és érdekérvényesítésben.

Amíg a kereszténység nem vált Európában általánossá, hanem megkülönböztetett kisebbséget jelentett, a keresztény népnek nem kellett félnie a keresztény népi pokoltól, mert a kisebbségi helyzetből és a fenyegetettségből az a meggyőződés adódott, hogy az üdvözüléshez elég kereszténynek lenni. Amikor azonban már szinte mindenki keresztény volt, csak a tökéletes

keresztény lehetett biztos az üdvözülésben – abban pedig minden keresztény biztos lehetett, hogy tökéletes keresztény nincs. A népi pokol a népi félelem forrása lett, az egyház folyvást azt erősítette, hogy az eredendő bűnből következően az ember eleve bűnös, eleve pokolra, legfeljebb purgatóriumba szánt lény, s ezen csak kevesen és rendkívüli engedelmességgel változtathatnak.

A pokol banalizálódik, a mindennapi kommunikáció része lesz, minden részlete közérdekű, hétköznapi témaként tárgyalatik. Megtelik az irodalom pokolbeli látogatások útleírásaival. Dante megalkotja a népi és a teológiai pokol szintézisét, a népi pokol motívumvilágát tökéletes filozófiai rendszerbe rendezi.

A skolasztikus teológia kidolgozza a pokol zárt, mindenre választ adó elméletét, ami a 20. századig érvényben marad.

A pokoltól való általános félelemnek és a pokol banalizálódásának az összehatását szimbolizálják a búcsúcédulák. A fősvénység főbűne mindenkit érinthet, akinek van miből adományozni, ezt a bűnt enyhíti az egyház üdvös céljait szolgáló adomány, s a téma banalizálódása folytán az adomány konkrét mértéke és a túlvilági engedmények konkrét mértéke összekapcsolódik. Így kötődik be a túlvilág a kereskedelem vérkeringésébe.

Miután a pokol már teljesen konkrét, részletesen ismerni vélt, materiális jelenség lett, melynek pontos földrajzi helyét is sokan tudni vélték – a földi világba is betört. A 14–16. századot, az éhínségek, a halál megfélemezhetetlen hatalmát demonstráló, hatalmas járványok, a százéves háború századait nem volt nehéz pokoli időknek érzékelni, s a pokol szereplőit és jelenségeit fedezni föl a földi életben. A pokoltól való félelem immár a földi életet is áthatotta: pokolbéli fajzatok, a sátán küldöttei, boszorkányok, ördögök fenyegetnek minket lépten-nyomon, bármely jámbornak tetsző embertársunk képében. Miközben a pokol ereje nő a földi létben, a túlvilági pokol humanizálódik és antropomorfizálódik a hellenizmus szellemét visszaidéző reneszánszban.

A reformáció és az ellenreformáció azután ismét visszazárja a poklot a föld alá, és ott újra megerősíti. A pokol racionális konstrukcióvá válik: „A 17. és 18. század pokla egy valódi karteziánus remekmű. Kérlelhetetlenül logikus, szükségszerű, elkerülhetetlen és kijárat nélküli pokol. A Nagy Század teológusai egyedül az értelemre hagyatkoznak... összehasonlíthatatlanul pontosabban írják le a poklot, mint az előző korok látnokai és túlvilági utazói.” (363. o.) Azonban ugyanez a racionalitás, ugyanez a deduktív eljárás ugyanekkor elvezet a pokol vagy általában a túlvilág vagy általában az Isten tagadásához is.

Két évszázados utóvédharc következik, mely párhuzamosan folyik „fent”, az egyház közhatalmi pozícióinak védelmében, és „lent”, az istenfélelem, vagyis a pokoltól való félelem fenntartása érdekében. Ez utóbbira nem a racionális-klasszicista filozófiai pokol alkalmas, hanem a népi pokol utolsó változata, a barokk-neobarokk pokol. Ennek az utóvédharcnak a során teljesebben ki a félelempasztoráció. A 17–18. században belföldi missziók keretében szenvedélyesebbnél szenvedélyesebb misszionáriusok, hittérítők igyekeztek minél elevenebb félelmet kelteni a hívekben. Ez a félelempasztoráció voltaképp a tömegből akarja kiragadni a tömeget. A hatalom leválik a földön túli szempontokat képviselő egyházzal, földi aspirációkat elégít ki, földi javakkal mér, földi vágyakat szolgál és legitimál, s erre kondicionálja a népet. A félelempasztorációnak ezzel kell szembemennie, tömeges magatartásformákat kell pokolra méltónak minősítenie.

Ezért aztán folyvást hangsúlyozni szükséges, hogy ez a nagy tömeg, ez a nagy többség bizony a pokolra megy. A főárammal ellentétes, a kisebbségi magatartásra igyekeznek tömeget toborozni.

Közben pedig a keresztény stratégiák szétágazódnak. Kialakul az az opportunistá, populista kereszténység, mely elismeri a világi társadalom földi aspirációját, tudomásul veszi, hogy immáron államhatalmi erő nélkül kell a hitüket vagy hitetlenségüket egyre nagyobb szabadsággal választó polgárok kegyeit elnyerniük, s ebben az opportunistá kereszténységben a pokolnak már csak egészen marginális szerepe lesz, ha egyáltalán.

Ennek a kor-szerű, opportunistá stratégiának az ellenpólusán szigorú szabályokat követő, a modern világból kiválni törekedő felekezetek és irányzatok keletkeznek. A római katolikus egyházat is ez a kettősség jellemezte. Az örökös pokolbeli kínszenvedéseknek a katolikus egyházi diskurzus a 20. század első feléig „tág teret szentel... és páratlan aprósággal kodifikálja őket”. (485. o.) Soha annyi könyv nem jelent meg a pokolról, mint a 19. században. A legkiforrottabb, legteljesebb hivatalos katolikus tanítást a pokolról a 20. század húszas éveire dolgozzák ki. A katolikus pokol esetében a kiteljesedés és az eljelentéktelenedés egy időben következett be. A pokolban való hit a 20. század elejére már valóban formálissá vált. Megszűnt a poklot évezredekken át fenntartó kollektív társadalmi igény. Ezt a fejleményt pár évtizedes késéssel követte a katolikus egyház, amely, mint fentebb idéztük, a hatvanas években jutott el a pokol bagatellizálásáig.

Visszavonhatatlanul tért nyert a magánjellegű és individualista vallásosság. Egyre kisebb kisebbségbe kerültek azok, akik az Istenhez való viszonyukhoz külső iránymutatást igényeltek, és egyre többen váltak a „maguk módján”, egyéni módon hívővé. A hit korábban szorosan összefüggő elemei szétbomlottak. Miként az idézett közvélemény-kutatások mutatják, az Istenben, a mennyországban és a pokolban való hit elvált egymástól. A maguk módján hívők, akik akkor és úgy veszik elő az Istent, amikor és ahogyan szükségük van rá, nem abban az Istenben hisznek, akit szolgálni tartoznak, és aki büntetheti őket, hanem (csak) abban, aki szolgálja, támogatja őket, s akitől jutalmat remélhetnek.

A pokol abban a században enyészett el, amikor a legtöbben és a legelevenebben élhették át a Földön az apokaliptikus, gigászi pusztulást. Erre a tényre Minois csak egészen futólag tér ki. A pokol elhalását kultúrpeszsimista, egzisztencialista szellemben, laposan és a legkevésbé sem kielégítően kommentálja. Ő is arról beszél, hogy a túlvilági pokol a 20. században e világgá vált, csak ezt másképp érti. Úgy, hogy a 20. századra jellemző rendszerek, a totalitárius diktatúrák és a „puha” demokráciák egyaránt a poklot testesítik meg. „Mindkét távlat egyaránt pokoli. Az emberiség számára az első eshetőség az egoizmusok győzelmét, a második a teljes és egyetemes önfeladást testesíti meg.” (593. o.) A szerző ezzel a banalitással magunkra hagy minket, de én még kicsit tovább hurcolnám a kedves olvasót.

A kereszténység megterhelte a földi létet azzal, hogy eldől benne az öröklét. Azt már nem befolyásolja a holttest sorsa, istenek változó kedve, földiek átjárása az alvilágba stb. Voltak és vannak ugyan olyan keresztény tételezések, hogy a földi létben hátramaradtak bizonyos mértékben befolyásolhatják a földi létből kilépettek sorsát, hisz máskülönben mi értelme lenne imádkozni és anyagi áldozatot vállalni az elhunytak lelki üdvéért, de ez a külső, a személyes, egyedi érdemeiktől-bűnöktől független befolyásolás nem döntő mértékű, meglehetősen bizonytalan, és elég ingatag alapokon áll.

A pokol fölszívódásával azután a földi léte hárult az igazságszolgáltatás feladatának teljes súlya

is. Megszűnt a gyarló földi igazságszolgáltatás felett álló végső és biztos felülvizsgálati fórum. Pozitív értelemben nem feltétlenül, hiszen a mennyország túlélte a poklot, de negatív értelemben mindenképp. A társadalmak közös közléte szempontjából pozitív értelemben is, hiszen általános érvényű legitimáló tényezőként isteni igazságszolgáltatásra hivatkozni világi államban nem lehet.

De nemcsak ennyi történt, hanem sokkal több. Az az értékrend ugyanis, amelyen a szekuláris állam kormányzásának a megítélése alapul, lényegében konszenzuálisan, magától értetődően – az bizony a pokolra méltó bűn értékrendje. Ez a mérték a kormányzott társadalom anyagi jóléte. A „teremtett dolgokból” való részesezés mértéke. A szekuláris állam közmegegyezéssel és intézményesen elköveti a halálos bűnt, melyet Aquinói Tamás azzal határoz meg, hogy „az ember saját célját a teremtett dolgokba helyezi. S minthogy az egész életet a neki adott cél határozza meg, az ilyen ember egész életét az ilyen bűnnek rendeli alá.” (305. o.) Ezt a felfogást bontotta ki a félelempredikációs hagyomány a 17–19. században. Ahogy sokakkal együtt Bedouin abbé hirdette: „pusztán azzal kiérdemli valaki a poklot, hogy a földi életben boldog volt. A siralom völgyében lakozunk mindnyájan, és életünket könnyekben kell eltöltenünk. A nevetés sérti Istent”, s bizony a pokolba vezetnek „a világ balga örömei”. (499. o.) Nincs szekuláris állam, mely ne tekintené alapfeladatának polgárai földi boldogságának szolgálatát. A szekuláris állam ab ovo a halálos bűn intézménye azáltal, hogy szekuláris, ami azt jelenti, hogy kizárólagosan a földi életre irányuló célokat követ. A pokolnak tehát már csak azért is vesznie kellett, hogy az egykori államegyházak és a világi államok tartós együttélése lehetségessé váljon. Csak akkor lehet félretenni azt a kérdést, hogy halálos bűn-e a földi boldogságra és jólétre való törekvés – ami a világi állam létjogát adja –, ha eltűnik a kérdés tétje: a pokol.

Minois leszögezi: „...a keresztény pokol kétségkívül az abszolút pokol, a valaha feltalált legrettenetesebb emberőrli gépezet... a legváltozatosabb kínok érzékeltesére tett... erőfeszítések mögött felsejlik a tiszta szenvedés totalitárius világának létrehozására irányuló akarat”. (380. o.) Gondoljuk ezt tovább! Ha a pokol a totalitárius igazságszolgáltatás intézménye, akkor a hiányérzet, amit maga után hagy, a totalitárius igazságszolgáltatásra való igény kielégületlensége. A szenvedés mértéke és időtartama a végtelenbe tart, a fenyegetése pedig mindenkit átfog.

A 20. századig, tehát a pokol elenyészéséig érvényben maradt a középkor végére kialakult doktrína, miszerint „a pokol a halál pillanatában kezdődik és örökké tart; minden nem katolikus és minden halálos bűn állapotában meghalt hívő ide kerül; a pokolban Istentől való megfosztottság és fizikai kínok várnak rájuk”. (310. o.)

Ennek a doktrínának a kialakítása és fönntartása sokba került. Minden eleméhez nagyon súlyos teológiai és kommunikációs nehézségek kapcsolódtak. A keresztény bölcsélet és felekezeti gyakorlat kétezer éven át birkózott ezekkel a nehézségekkel: Miként lehet levezetni és kommunikálni, hogy a végtelen szeretet és kegyelem Istene végtelen büntetésre és szenvedésre ítél a szabadulás legcsekélyebb reménye és lehetősége nélkül; hogy a lélek a test halála után is fizikai, testi jellegű kínokat él át; hogy az egyházból önhibájukon kívül kimaradt embereknek, bármily kiválóak, mint például az ókor nagyjai, s bármily ártatlanok, mint a keresztleletlenül meghalt kisdedek, nem lehet részük az üdvösségben??? És milyen érdemi funkciója marad az utolsó ítéletnek, ha a szenvedés, az örökké tartó pokolbeli lét közvetlenül a halál után megkezdődik, tehát a kárhozatra szóló ítéletek az utolsó ítélet előtt megszületnek? Minois könyvében végigkövetheti az olvasó, milyen nagyszabású szellemi alkotásokat inspiráltak ezek a kérdések, de mi itt ezekbe nem merülünk bele. Minket az érdekel, kiknek és miért érte meg vállalni ezt a sok nehézséget.

Miért? Azért, hogy a büntetésnek a megtorló, elrettentő funkciója váljon egyeduralkodóvá, hogy a büntetés minél teljesebb elégtételt nyújtson a nem büntetettek, a büntetők oldalán állók számára. Hiszen a nevelő, személyiségformáló, megváltó funkció értelemszerűen csak véges büntetéshez kapcsolódhat, ahhoz, ami a kereszténység előtti poklokat és a hellenisztikus filozófusok korai keresztény poklát, Órigenészt, Kelemenét stb. jellemezte.

Úgy tűnik, hogy a totalitárius büntetőigény kötötte össze a népi poklot és a hatalom poklát. Ezzel szemben a „szabadabban lebegő” értelmiségiek filozófiai poklának is megvolt a folyamatossága, melyben a büntetések inkább szellemi jellegűek, a pokol tüze allegorikus, a szenvedés pedig az öntudat önbüntetése, a lelkiismeret okozta kín, az Istentől, vagyis az egyetemes értékektől való elszakadás fájdalma.

A végletes és örökös kínszenvedés kilátása, a totalitárius büntetőfilozófia az, amivel egyszerre lehet tömeges kollektív igényt kielégíteni és tömeges kollektív megfélemlítést elérni. Ezért ennek kétszeres haszna van a teljességre törő hatalom számára. Ez az a tömeges kollektív igény, amit leginkább érdekében áll kielégíteni, hiszen ezáltal a tömegek saját alávetésük, megfélemlítésük árán elégülnek ki.

A büntető ember a maga képére formálja a büntető Istent. A pokolban való hit visszaszorulása és a pokoli jellegű földi igazságszolgáltatás visszaszorulása párhuzamos folyamat. Amikor a pokol újkori filozófiai tagadása, amit Pierre Boyle alapozott meg a 17. század végén, a 18. században kibontakozott, akkor jelent meg a kínszenvedés és a halálbüntetés elrettentő hatására alapozott igazságszolgáltatás tagadása is. 1764-ben adta ki Cesare Beccaria úttörő művét, az *Értekezés bűnökről és büntetésekről*-t, melyben a büntetés nevelő funkcióját hangsúlyozza, s elveti a halálbüntetést és általában a kegyetlen büntetéseket. 1786-ban törölték el a halálbüntetést először egy európai országban, a Toszkán Nagyhercegségben (ahol Beccaria a Padovai Egyetemen oktatott). A végleges földi büntetés, a halálbüntetés és a végleges kárhozat teológiai igazolása is összekötődött. Mindkettő a konstantini fordulat után és nyomán történt meg, a korai egyházatyák tanításával szakítva. A két történet vége ugyanúgy összeér, mint az eleje: a Vatikán nagyjából azóta ellenzi a halálbüntetést, amióta hallgatásba burkolta a poklot.

A halálbüntetés kérdése visszavezet a tömegdemokráciák paradoxonához, amivel múlt havi írásomban foglalkoztam John Lukacs kapcsán. A demokratikus elitek európai konszenzusa szerint a halálbüntetés a demokratikus alkotmányossággal nem fér össze. Ez a demokratikus alapelv viszont csak akkor érvényesülhet, ha kivonják a demokratikus döntéshozatal köréből, mivel a demokratikus többségi döntéshozatal a közvélemény-kutatások szerint az esetek többségében a halálbüntetés visszaállításához vezetne. Nem számítva Japánt, amely a kereszténység hatókörén nagyjából kívül áll, az Egyesült Államok a demokratikus világ egyetlen pontja, ahol a halálbüntetés többségi támogatása érvényesül. Ott, ahol a hitvesztés mértéke a legkisebb, ahol a politikai állásfoglalások és a hitbéli nézetek kapcsolata a legerősebb, és ahol a keresztények nagy többsége távol áll a poklot eltemető Vatikántól, és nagymértékben önálló, presbiteri rendszerű, önmagát és a túlvilágot komolyan vevő közösségekhez tartozik. A legkevésbé sem véletlen, hogy ilyen amerikai stílusú közösséghez tartozik az egyetlen ismert magyar (ex)politikus is, aki következetes demokrataként pártolja a halálbüntetést: Hack Péter.

A halálbüntetést pártoló demokraták abból indulnak ki, hogy a halálbüntetés és az önkényes büntetés nem feltételezi egymást. Az egyik tagadásából nem következik a másiké. Alighanem tévednek. Mindkettő ugyanannak a történeti folyamatnak az eredménye. Beccaria nemcsak a halálbüntetés és a kegyetlen büntetés elutasításában volt úttörő, de neki köszönhetjük a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvének a térhódítását is. Ezek a büntetőjogi önkénnyel szakító normatív igazságszolgáltatás alapjai.

„Isten szeme mindent lát, el ne lopd a léniát.” A pokollal Isten mindenlátó szemének büntető hatalmát veszítettük el. Miután az ember szeme nem lát mindent, az igazságszolgáltatása is tökéletlen lesz, s ezt a tökéletlenséget kétféle irányban optimalizálhatja: a lehető legtöbb bűn legyen büntetve; a lehető legkevesebb bűntelen legyen büntetve. Ha már nincs igazság sem a Földön túl, sem a Földön, akkor inkább ússza meg a bűnös, mintsem az ártatlan bűnhődjék; vagy inkább bűnhődjön az ártatlan, mintsem a bűnös megússza.

Világos, hogy a mások bűnhődésében való kielégülést, a népi pokoligény földi változatát csak azzal lehet biztosítani, ha a bűnhődést minél kevésbé lehet elkerülni, minél kevésbé lehet belőle kikerülni (minél véglegesebb tehát), és minél inkább a bűnös bűnhődése, szenvedése a célja. Ez a három elem összetartozik, és együtt kötődnek a minél teljesebb hatalom és a minél szélesebb körű megfélemlítés törekvéséhez.

Persze az élet logikája mindig csonka, és nem mindig nő össze, ami összetartozik. De az alapvető kérdés mégiscsak az, hogy el tudjuk-e viselni a pokol hiányát. Tudunk-e annak földi rekonstrukciója nélkül élni?

Tetszik

2 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Révész Sándor: Kalap a magasban** A kilencedik évtized felén túl már minden könyv testámentum. Ez...
2. **Révész Sándor: Horthy Miklós botja** Hogyan sikerült ennyire megosztó személyiségről ennyire nem megosztó könyvet írni?...
3. **Révész Sándor: Szabó Zoltán, az antiteoretikus** Szabó Zoltán életének bő hét évtizedét nagyjából a felénél osztja...
4. **Révész Sándor: Demokratikus ellenzék: a húlt hely** Minden politikai kultusz a demokrácia ellensége. A demokrácia minden politikai...
5. **Révész Sándor: Hátulnézet** Az élet teljességét átfogó modern diktatúrákban az irodalom úgy van,...

Cimkék: **Révész Sándor**